NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
Ara, bul.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16 | Sayı: 2 | Haziran 2026
E-ISSN: 2149-3871
DOI: 10.30783/nevsosbilen.1827387

DİNÎ METİNLERİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ: CUMA HUTBELERİ ÖRNEĞİ

A Semiotic Analysis Of Religious Text: The Case Of Friday Sermons

Hilal ARSLAN BİLİR[1]

Geliş Tarihi
20.11.2025
Kabul Tarihi
11.05.2026
Yayın Tarihi
29.06.2026
Anahtar Kelimeler
Dinî Metin,
Çeviri,
Kutsal Metin Çevirisi,
Göstergebilim.

ÖZ

Çeviri eleştirisinin tarihsel temeli, Hieronymus, Luther ve özellikle Nida'nın kutsal kitap çevirilerine ilişkin metodolojik tartışmalarına dayanmakta olup, modern çeviribilim bu mirasın şekillendirdiği entelektüel çerçevenin devamı niteliğindedir. Dinî metin çevirisi, dilsel bir aktarımın yanı sıra inanç, kültür ve teolojik geleneklerin bütün katmanlarını gözeten çok boyutlu bir süreçtir. Bu çalışmanın amacı, genelde dinî metin çevirisi, özelde ise kutsal metin çevirileri hakkında bilgi vererek dinî metin olan hutbelerdeki göstergelerin başka dile nasıl aktarıldığını incelemektir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın her hafta yayımladığı Cuma hutbelerinden bazıları alınarak hutbelerdeki göstergeler, Öztürk Kasar'ın belirlediği çeviride anlam evrilmesi dizgeselliği sınıflandırmasına göre incelenmiştir. Bu sınıflandırmaya göre örnekler; anlamın aşırı yorumlanması, anlamın kaydırılması, anlamın saptırılması, anlamın bulanıklaştırılması, anlamın bozulması, anlamın parçalanması, anlamın eksik yorumlanması, anlamın çarpıtılması ve göstergenin yok edilmesi kategorilerine göre analiz edilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda elde edilen bulgular, hutbe çevirilerinin genel olarak kaynak metne sadık yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, göstergelerin erek dilde yeniden üretimi sürecinde çeşitli anlam değişimleri, kaymaları ve yitimleri meydana gelmiştir.

Submit Date
20.11.2025
Accept Date
11.05.2026
Publish Date
29.06.2026
Keywords
Religious text,
Translation,
Religious Text Translation,
Semiotics.

ABSTRACT

The historical foundation of translation criticism is based on the methodological debates of Hieronymus, Luther, and particularly Nida regarding the translation of sacred texts, and modern translation studies represent a continuation of the intellectual framework shaped by this legacy. The translation of religious texts is a multidimensional process that goes beyond mere linguistic transfer and takes into account belief, culture, and theological traditions. The aim of this study is to provide general information on the translation of religious texts, with a particular focus on sacred texts, and to examine how signs in sermons as religious texts are transferred into another language. In this context, selected Friday sermons published weekly by the Presidency of Religious Affairs were examined, and the signs in these sermons were analyzed according to Öztürk Kasar's classification of systematic meaning shifts in translation. According to this classification, the examples were analyzed under categories such as over-interpretation of meaning, meaning shift, meaning deviation, meaning blurring, meaning distortion, meaning fragmentation, incomplete interpretation, meaning manipulation, and deletion of the sign. The findings indicate that sermon translations are generally faithful to the source text; however, during the reproduction of signs in the target language, various changes, shifts, and losses of meaning occurred.

[1] Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye, hilal.arslan@hbv.edu.tr
© Arslan Bilir, H. Bu çalışmanın telif hakları yazara aittir.
Bu çalışma Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 Lisansı kapsamında lisanslanmıştır.
This study is licensed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 License

1. Giriş

Çeviribilim, görece olarak yakın dönemde gelişmiş bir disiplindir. 1970'li yıllarda uygulamalı dilbilimin bir alt dalı olmanın ötesine geçerek bağımsız bir sosyal bilim alanı olarak özerklik kazanmıştır. Alanın "Translation Studies" adıyla anılmasında ise James S. Holmes'ün *The Name and Nature of Translation Studies* başlıklı makalesi belirleyici olmuştur. Çeviribilim, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının gölgesinden çıkarak edebiyat kuramı, dilbilim, göstergebilim, üslupbilim, estetik, felsefi hermenötik gibi alanları birleştiren disiplinlerarası bir bilim örneği olarak kabul görmeye başlamasıyla kendi kimliğini bulmuştur (Kumlu, 2020: 118). Bu yönüyle çeviribilim, kuram ile uygulamanın, süreç ile ürünün sürekli bir gerilim içinde olduğu ama bu sayede birbirini beslediği modern bir bilim örneğidir.

Çeviri eleştirilerinin tarihsel kökeni, kutsal kitap çevirilerinin metodolojik savunmalarına dayanmaktadır. Hieronymus, Luther ve özellikle Nida gibi figürler, bu tartışmaların dönüm noktalarını oluşturmuştur. Nida'nın İncil çevirilerinden hareketle geliştirdiği yaklaşım, çağdaş çeviribilim paradigmasının temellerini atmış ve alan için belirleyici bir öncesi-sonrası ayrımı oluşturmuştur. Dolayısıyla, günümüzdeki çeviri tartışmaları, büyük ölçüde bu kutsal metin çevirilerinden miras kalan entelektüel temellerin devamı niteliğindedir (Akın & Tosun, 2016: 60).

Martin Luther, "dilbilgisi çekim, fiil ve cümle kurmak için gereklidir, ama konuşmada esas olan anlam ve konudur, dilbilgisi anlama hükmetmemelidir" der. Eugene A. Nida ve Charles R. Taber'in 1969 tarihli *The Theory and Practice of Translation* eseri (22-24), kutsal metin çevirileri üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini teşkil etmektedir. Nida, çeviriyi salt dilsel bir aktarım yerine kültürel ve iletişimsel bir eylem olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşımın merkezinde, kaynak metindeki anlamın hedef dildeki okuyucuda aynı etkiyi yaratmasını hedefleyen *dinamik eşdeğerlik* (dynamic equivalence) kavramı yer almaktadır.

Dinamik eşdeğerlik, metnin biçimsel yapısına katı bir şekilde bağlı kalmak yerine, iletilmek istenen mesajın anlamını ve ruhunu önceliklendirir. Nida'ya göre çevirmenin temel görevi, sözcükleri aktarmak değil, metnin işlevini sürdürmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, kutsal metin çevirilerinde biçimsel sadakatten ziyade, mesajın hedef kültürde anlaşılır ve etkili bir şekilde iletilmesi esas olandır. Asıl sadakat, okuyucu üzerindeki etkinin korunmasına bağlıdır. Bu kuram, ilerleyen dönemlerde geliştirilen işlevselci (Skopos) kuramlar gibi çağdaş çeviri yaklaşımlarının da temelini oluşturmuştur.

Erken dönem çevirmenlerinden Hieronymus, hem bu çeviri geleneğini başlatmış hem de çok dilli dünyanın her dilde kutsal metin talebinin entelektüel mirasçısı olmuştur. Hieronymus'tan günümüze kadar, İncil çevirmenleri sürekli olarak çeviri sürecinin doğası ve nihai çeviri metninin tanımı ve işlevi üzerine yoğun kuramsal çabalar sarf etmişlerdir. Hieronymus döneminden 14. yüzyıla dek yapılan çevirilerin ana işlevi, büyük ölçüde episkopal sistemin hizmetine sunularak Kilise otoritesini tahkim etmekti. Buna karşın, Wycliffe İncil'i (yak. 1384) ile başlayan ve Tyndale, Coverdale, Büyük İncil ve Cenevre İncil'i (1560) gibi Reform dönemi çevirileriyle doruğa ulaşan hareket, kutsal kitabı kilise tekelinden çıkarıp halkın erişimine sunmayı ve bunu okunabilir, üslup sahibi bir halk dili ile gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Her iki durumda da, İncil çevirileri teolojik güdülerle yapılmış olup, *özgün* metne sadakat, o metnin ait olduğu inanç topluluğunun teolojik anlayışına sadakati de içermiştir (Prickett, 1993: 8-9).

Huet'in çeviri anlayışında, özellikle dinî metinler söz konusu olduğunda, çeviri kaynak metne mutlak sadakatle bağlı kalmalıdır. Huet'e göre çeviride hiçbir ekleme ya da çıkarma yapılamaz, metin bir ayna gibi aslı neyse onu yansıtmalıdır. Çevirmen, yazarın hatalarını dahi düzeltmeden olduğu gibi aktarmalıdır. Başlangıçta Kutsal Kitap çevirileri için geçerli olan bu yaklaşım, diğer metin türlerine de uygulanmalıdır. Bu katı sadakat anlayışı, daha sonra Friedrich Schleiermacher'de de görülür ve özellikle İncil çevirilerinde, Hieronymus örneğinde olduğu gibi, sözcüğü sözcüğüne çeviri ilkesini temel alır. Hieronymus döneminden itibaren çevirmenlerin kuramsal beyanları, çevirinin sözcüğü sözcüğüne aktarımından ziyade, anlamın çevrilmesi fikri etrafında yoğunlaşmıştır (Kızıltan, 2001: 39). Günümüzde İncil toplumları, çeviribilim üzerine yürüttükleri kapsamlı çalışmalarla, bu geleneği modern ve doğal anlatımlı çeviriler üreterek sürdürmektedirler.

Robinson'a (2000: 103–107) göre dinî çeviri, çevirinin statüsü, kutsallık ve metin açısından sorunludur. (Dinî metinler çevrilebilir mi ya da çevrilmeli midir? Nasıl, ne zaman, kim için ve hangi güvenceler veya denetimler altında çevrilmelidir?) Kutsallık açısından (çevrilmiş bir dinî metin hâlâ kutsal mıdır, yoksa kutsal metnin sadece bir kopyası mıdır? Kutsallık nedir; nerede bulunur, nerede yerleşir ve kültürel sınırların ötesine taşınabilir mi?) ve metin açısından (sözlü bir kültürde dinî metin nedir? Okuryazar bir kültürde dinî metnin sınırları nelerdir? Çevrilmiş bir metnin litürjik kullanımları geçerli sayılır mı?) bu sorular önemlidir. Bu temel meseleler, üç büyük tektanrılı din—Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam—ve bunların üç temel dinî metni olan İncil, Kur'an ve Talmud bağlamında çeviri

faaliyetinin doğasını anlamaya yardımcı olmaktadır (Naudé, 2010: 285). Dinî çeviri uygulaması genellikle asıl kaynak metne odaklanma eğilimindedir; ancak birçok farklı, fakat birbiriyle ilişkili bağlamsal faktör de sürece müdahale edebilir. Kültürlerarası ve dillerarası bu iletişim süreci, sosyokültürel, örgütsel ve durumsal faktörleri içermektedir (Wendland 2008; Wilt 2003).

Kutsal kitap çevirileri, geçmişten günümüze diğer metin çevirilerinden farklı olarak değerlendirilmiş hem din alimleri hem de çeviribilimciler bu konuda daha titiz davranmışlardır. Kutsal metinleri diğer metin çevirilerinden ayıran en önemli özellik Allah'ın kelamı olmasıdır. Geçmişte buna dair yapılan çevirilerin dinî sorumluluklar sebebiyle sözcüğü sözcüğüne yapıldığı görülmektedir. Burada amaç kutsal metnin tahrifatının önüne geçmektir. Ancak bu çeviri yönteminin, okur kitlesinin anlamasını zorlaştırdığı, istenen amaca ulaşılamadığı ve zamanla bu yöntemin yerini anlama ve yorumlamaya bıraktığı gözlemlenmiştir (Tosun, 2013).

Kutsal metin çevirileri bağlamında yürütülen kuramsal tartışmalar, tarihsel bir odak kayması sergilemektedir. Erken dönemlerde çeviri eleştirilerinin temelini, metnin dilbilgisel ve morfolojik yapılarına dair meseleler oluştururken günümüzde ise bu tartışmaların merkezinde, çevirinin toplumsal etki ve işlevselliği öncelik kazanmıştır. Bu evrim, çeviribilimin dilsel analizden daha geniş bir sosyal ve pragmatik çerçeveye doğru genişlediğini göstermektedir.

Batı dünyasında, dinî metinlerin sesbilimsel özelliklerini koruma düşüncesi doğrultusunda, İncil Cemiyetleri çevirilerde amaca uygun stratejiler belirlemiştir. Bu stratejiler, çevirinin hedef kitlesine ve kullanım bağlamına göre farklılaşmaktadır. Siever'a (2010: 151) göre, bu bağlamda tanımlanan beş temel İncil çeviri türü şunlardır:

(1) Sözcüğü Sözcüğüne (Interlinear) Çeviri: Metni sözcük düzeyinde ve yapısal olarak doğrudan karşılayan çeviri biçimi.
(2) Edebî Çeviri: Dilin sanatsal yönlerini öne çıkaran tür.
(3) Dinî Tören Çevirisi: Dua ve ilahi niteliği taşıyan, törenlerde kullanılmaya uygun çeviri.
(4) Günlük Dilde Çeviri: Halkın kolaylıkla anlayabileceği sadelikte yapılan çeviri.
(5) Çocuklara Yönelik Uyarlama Çeviri: Çocuk hedef kitle için basitleştirilmiş uyarlamalar.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma, ele aldığı problemin doğal bağlamı içinde anlaşılmasını amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yönüyle alanyazında, doğal olguları belirleme çabasına dayandığı için **doğal araştırma**, araştırmacının öznel yorumlarını içermesi nedeniyle **yorumlayıcı araştırma** ve bir konunun sosyal bir ortamda derinlemesine incelenmesine olanak tanıması sebebiyle **alan araştırması** gibi farklı adlarla da anılmaktadır (Baltacı, 2017). Bu yaklaşım, incelenen probleme yönelik sorgulayıcı ve yorumlayıcı bir bakış açısı geliştirerek problemin doğal ortamındaki görünümünü anlamayı hedefler (Guba & Lincoln, 1994; Klenke, 2016). Nitel araştırmalarda veri toplama sürecinde gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemlerden yararlanılır. Bu yönüyle nitel araştırma, yeterince ele alınmamış problemlerin ortaya çıkarılmasına olanak sağlayan ve olguların doğal bağlamı içinde gerçekçi ve bütüncül biçimde incelenmesini mümkün kılan yorumlayıcı bir araştırma sürecidir (Seale, 1999). Bu bağlamda, çalışma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde kurgulanmış olup, çalışmada betimsel ve karşılaştırmalı bir araştırma deseni benimsenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan olay ya da olgularla doğrudan ilişkili verileri barındıran yazılı kaynakların sistematik ve ayrıntılı biçimde incelenmesi ve bu verilerden anlamlı bir bütün oluşturulması süreci, doküman (metin) analizi olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2002). Buna dayanarak çalışma, araştırma kapsamında incelenen olgulara ilişkin verileri içeren yazılı belgelerin sistematik olarak taranması, karşılaştırılması ve yorumlanmasına dayalı doküman (metin) analizi yöntemi kullanılarak yürütülmüştür.

2.2. Amaç ve Araştırma Soruları

Bu çalışma, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından merkezi olarak hazırlanan ve ülke genelindeki camilerde okunmak üzere yayımlanan Türkçe Cuma hutbelerinin Arapçaya çevirisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın odağında, çeviri sürecinde ortaya çıkan anlam evrilmeleri ve bu evrilmelerin dinî iletinin aktarımı üzerindeki etkileri yer almaktadır. Çalışma, kutsal/dinî metin çevirisinin kendine özgü dilsel ve anlamsal hassasiyetleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

(1) Türkçe Cuma hutbelerinin Arapçaya çevirisinde ne tür anlam evrilmeleri ortaya çıkmaktadır?
(2) Bu anlam evrilmeleri daha çok hangi dilsel düzeylerde (sözcük, ifade, cümle, metin) gerçekleşmektedir?
(3) Ortaya çıkan anlam evrilmeleri hutbelerin dinî mesajının aktarımını nasıl etkilemektedir?

2.3. Veri Kaynağı ve Örneklem

Araştırmanın veri kaynağını, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 03.10.2025 – 07.11.2025 tarihleri arasında yayımlanan beş haftalık Türkçe Cuma hutbeleri ile bu hutbelerin kurum tarafından sağlanan Arapça çevirileri oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örneklem kullanılmıştır. İncelenen hutbelerin aynı kurum tarafından hazırlanmış olması, metinler arasında terminolojik tutarlılık, dinî üslup devamlılığı ve çeviri tercihleri açısından karşılaştırma yapılmasına olanak sağlamaktadır. Nicel araştırmalar genelleme yapabilmek için geniş örneklemlere ihtiyaç duyarken, nitel araştırmalar belirli bir aşamadan sonra veri tekrarının ortaya çıkması nedeniyle çoğunlukla daha sınırlı örneklemlerle yürütülmektedir (Morse, 2016; Shenton, 2004). Bu sebeple çalışmanın sınırlılıkları belirlenerek örnek seçiminde, makale yazımı aşamasından önceki son beş haftada yayımlanan hutbeler tercih edilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Nitel araştırmalarda metin analizi, farklı metinler üzerinde gerçekleştirilen ayrıntılı incelemeler yoluyla araştırma probleminin çok boyutlu biçimde anlaşılmasını ve çözümlenmesini amaçlayan bir yöntemdir. Bu yaklaşım, metinler aracılığıyla üretilen anlamların bağlam içinde yorumlanmasına olanak tanıyarak araştırmacının probleme ilişkin derinlemesine ve bütüncül bir değerlendirme yapmasını sağlar (Golafshani, 2003; Seidman, 2006; Silverman, 2016). Verilerin analizinde, karşılaştırmalı metin analizi (çözümlemesi) yöntemi kullanılmıştır. Türkçe hutbe metinleri ile Arapça çevirileri, anlam düzeyinde karşılaştırılmış, çeviri sürecinde ortaya çıkan anlam kaymaları ve evrilmeleri sistematik olarak tespit edilmiştir. Analiz sürecinde anlam evrilmeleri şu başlıklar altında değerlendirilmiştir:

- Anlamın aşırı yorumlanması
- Anlamın bulanıklaştırılması
- Anlamın eksik yorumlanması
- Anlamın kaydırılması
- Anlamın bozulması
- Anlamın çarpıtılması
- Anlamın saptırılması
- Anlamın parçalanması
- Anlamın yok edilmesi

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirlik temel ölçütlerken, nitel araştırmalarda bunların yerine daha çok inandırıcılık ve aktarılabilirlik kavramları kullanılmaktadır. Geçerlilik, ölçme aracının araştırılan olguyu ne derece doğru ölçtüğünü, güvenirlik ise araştırma sürecinin tutarlılığını ifade eder. Ancak geçerlilik kavramının pozitivist yaklaşıma dayanması nedeniyle nitel araştırmacılar arasında tartışmalıdır. Bu bağlamda bazı araştırmacılar, nitel çalışmaların doğası gereği tek ve nesnel ölçütlerle değerlendirilemeyeceğini, dolayısıyla nicel araştırmalardaki geçerlik ve güvenirlik anlayışının nitel araştırmalar için tam anlamıyla uygun olmadığını savunmaktadır (Tutar, 2022: 121). Bu bağlamda nitel bir çalışma araştırmanın geçerliğini sağlamak amacıyla, resmî ve özgün metinler kullanılmış, analiz ölçütleri açık biçimde tanımlanmış, örnekler bağlam içinde değerlendirilmiştir.

Her hutbede yer alan seçili ifadeler, Türkçe kaynak metin ve Arapça erek metin arasında eşleştirilmiş, anlam değişimi gösteren örnekler anlam evrilmesi türlerine göre kodlanmıştır. Kodlama süreci, metinlerin dinî içeriğini bozmayacak biçimde ve bağlam temelli olarak yürütülmüştür.

3.Dinî Metin Çevirisi

Tarih boyunca insanlar her zaman birçok farklı alanda etkileşim kurmaya çalışmışlardır. Bilgiye olan bitmek bilmeyen susuzlukları onları diğer kültürlerle yakın temasa geçirmiş ve görüşlerini kendilerinden farklı veya benzer diğer kültürlere ve medeniyetlere aktarmanın yollarını sağlamıştır. Bu kültürel alışverişi sağlamanın etkili yollarından biri de çeviri olmuştur (Agliz, 2016: 182). Dinî metin çevirisi, ilahi mesajın geçmişten günümüze yayılmasında önemli bir unsur olmuştur. Bu çeviriler, hem yeni din mensuplarına dinîn temel esaslarını öğretmek hem de inanç ve ahlakın güzelliğini tüm dünyada yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinde güçlü bir araç olarak kullanılan bu çevirilerin, olabildiğince doğru, hassas ve sağlam bir inanç anlayışıyla uyumlu olması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için çevirmenlerin, kaynak metni derinlemesine anlamaları ve içeriği erek dile hiçbir ekleme ya da çıkarma yapmadan, sadık, doğru ve eksiksiz bir biçimde aktarmaları önemlidir (Elewa, 2014: 25).

Avrupa için İncil, tarih boyunca daima bir çeviri eseri niteliği taşımıştır. Bundan da öte, çevrilmiş olma durumu, onun toplumsal, edebî ve hatta dinî kimliğinin belirleyici bir unsuru olagelmiştir. İncil ile Kur'an gibi diğer kutsal metinler karşılaştırıldığında, ilk bakışta dikkate değer bir farklılık göze çarpmaktadır. Kur'an, her ne kadar İncil ve önceki metinlerden belirli ölçüde esinlenmiş olsa da İslam dünyasına Peygamberimiz Hazreti Muhammed tarafından Arapça olarak vahyedildiği şekliyle, yani orijinal diliyle aktarılmıştır. Bu nedenle, Müslüman birey ister Glasgow'da, ister Ankara'da, Hartum'da ya da Cakarta'da bulunsun inancının kurucusuna Cebrail aracılığıyla vahyedildiğine inanılan bu sacral (kutsal) dilde dua etmekle yükümlüdür. Dolayısıyla Tanrı'nın kelamına müdahale edilmesi uygun görülmemektedir. Buna karşılık, Hristiyan İncil'inin yaklaşık dörtte üçü, en katı literalist inananları tarafından bile başlangıçta başka bir dine ait kutsal metinler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, İncil hiçbir zaman dilsel bakımdan homojen bir bütün oluşturmamıştır. Günümüzde "Eski Ahit" olarak adlandırılan bölümün büyük kısmı İbranice kaleme alınmış olsa da metnin önemli bölümleri daha eski kutsal kitapların -örneğin Kenan, Mezopotamya veya Mısır uygarlıklarının metinlerinin- çevirileri ya da serbest uyarlamaları niteliğindedir. Bu doğrultuda, İncil'in çoğu zaman söz konusu önceki metinlere yönelik eleştirel ve hatta polemiksel bir yorum biçiminde ortaya çıktığı göz önüne alındığında, İncil'in doğrudan metinlerarasılıktan türemiş bir yapı taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, İncil çeviri ürünü olmanın yanı sıra çeviri eylemiyle varlık kazanmış bir metin olarak değerlendirilebilir (Prickett, 1993: 4).

Dinî metin çevirisi, kutsal kitaplar, tefsirler, hadisler, ilmihaller, vaaz ve hutbeler, dua metinleri, dinî makaleler ve diğer dinî içerikli yazıların bir dilden başka bir dile aktarılmasıdır. Dickins ve arkadaşları (2002: 178) bu tarz metinler hakkında şunları söyler "Dinî metinlerin konusu, kurgusal olmayan, kendi dış gerçekliklerine ve hakikatlerine sahip bir manevi dünyanın varlığını ima eder. Yazarın, konuyu canlandıran bu dünyayı özgürce yaratma yetkisi yoktur. O yalnızca bu dünyayı araştırmada araçsal bir role sahiptir."

Crystal (1995: 371), dinî inancın kendine özgü bir dil çeşitliliği oluşturduğunu belirtir. Bu dil, biçim ve içerik açısından diğer söylem türlerinden ayrılır. Ona göre dinî dilin:

- Sesbilimsel (phonological) açıdan kendine özgü bir tınısı ve ritmi vardır (örneğin dualar, vaazlar, ilahilerdeki ses uyumu).
- Yazıbilimsel (graphological) olarak dua kitapları, ilmihaller ve kutsal metinlerde özel bir görsel biçim kullanılır.
- Dilbilgisel (grammatical) olarak dua ve törenlerde belirli kalıplar tekrarlanır.
- Sözcüksel (lexical) düzeyde inançla ilgili özel bir kelime hazinesi vardır.
- Söylem (discourse) düzeyinde ise diğer metin türlerinden ayırt edici bir bütünlük ve üslup görülür.

Dinî metinlerde, içeriğin kolay ezberlenmesi, tekrar edilmesi ve alıntılanması amacıyla aliterasyon (ünsüz tekrarı), asonans (ünlü tekrarı) ve kafiye düzeni gibi sesbilimsel unsurlar yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu ses oyunları, insan beyninde kolay hatırlanabilirlik sağlamakta ve telaffuz kolaylığı sayesinde ifadelerin kalıcılığını artırmaktadır. Bu nedenle özellikle İslami hutbeler, dualar, Hristiyan ayinleri ve yakarışlar gibi metinlerde ritim, ahenk ve estetik bir etki yaratmak için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Çevirmenler bu özellikleri hedef metinde korumaya çalışmalıdır. Ancak ses ögelerine aşırı odaklanmaktan kaçınılmalıdır, zira bu durum metnin anlamı, mesajı veya doktriner doğruluğu gibi daha kritik unsurların geri planda kalmasına neden olabilmektedir (Elewa, 2014: 25).

3.1.Dinî Metinlerin Fonetik Özellikleri

Dinî metinlerin ayırt edici özelliklerinden biri, içeriğin kolay okunmasını, ezberlenmesini ve aktarılmasını sağlamak amacıyla ses unsurlarından yararlanılmasıdır. Çevirmen, hedef metinde aliterasyon, asonans ve kafiye düzeni gibi ses özelliklerini olabildiğince korumaya özen göstermelidir.

Aliterasyon, şiirde art arda gelen dizelerde aynı ünsüzün veya aynı hecelerin, ahenk oluşturacak biçimde tekrarlanması olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2014: 66). Dar anlamda aliterasyon, belirli bir ünsüzün tekrarı iken geniş anlamda benzer niteliklere sahip ünsüzlerin tekrarı şeklinde değerlendirilmektedir. Asonans ise "şiirde, atasözlerinde, deyimlerde, tekerlemelerde veya yanıltmacalarda aynı ünlü seslerin yinelenmesi" olarak tanımlanır (Kaya, 2014: 82). İslami vaazlar ve dualar, işitildiğinde kulağa hoş gelen bu tür ses oyunlarıyla doludur. İnsan beyni, kafiye, aliterasyon ve asonans gibi ses tekrarlarını daha kolay hatırlama eğilimindedir. Bir ifadenin telaffuz kolaylığı, o ifadenin insanların zihninde ne kadar süre kalacağını doğrudan etkiler. Bu nedenle, fonetik özellikler dinî metinlerde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bu özelliklerin aşırıya kaçmadan kullanılmasına dikkat edilmelidir. Zira ses unsurlarına gereğinden fazla önem verilmesi, metnin diğer önemli özelliklerinin geri planda kalmasına neden olabilmektedir.

Fonetik özelliklerin belirgin biçimde kullanıldığı bir diğer bağlam ise dua üslubudur. Bu tür metinlerde, söylenen ifadelerin kulağa hoş, güzel ve uyumlu gelmesi için ahenkli sesler tercih edilir. Bu özellik, Hristiyan ayinlerinde, dualarda ve ilahilerde olduğu kadar İslami dualarda da görülen, sözlü dinî dilin karakteristik bir özelliğidir (Elewa, 2014: 25-26).

3.2.Dinî Metin Çevirilerinde Terminoloji

Dinî metinlerin çevirisi, özel ve derin teolojik anlamlar barındıran sözlüksel unsurların sistematik kullanımıyla karakterize edilmektedir. Bu tür metinlerde yer alan kelime ve ifadeler, yalnızca dilsel birer unsur olmanın ötesinde, inanç sistemlerinin kavramsal dünyasını temsil etmektedir. Örneğin, İslam, iman, iman ikrarı, zekât, hac, cennet, cehennem ve ölüm gibi terimler, belirli bir teolojik ve kültürel bağlamı çağrıştıran özgün kavramlardır. Bunlara ek olarak; Allah, Kadir, Rahman gibi ilahi isim ve sıfatlar hem semantik hem de pragmatik düzeyde kutsallık ve saygı değeri taşımaktadır. Benzer biçimde, Hz. Muhammed, Hz. İbrahim gibi peygamber isimleri tarihsel şahsiyetlerin yanı sıra dinî otorite ve inanç temsiline gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla dinî çeviri, bu tür sözcüklerin inanç topluluklarına özgü anlam katmanlarını koruma ve aktarma sorumluluğunu üstlenmiştir. Çevirmen, bu terimlerin hedef dildeki teolojik, kültürel ve söylemsel karşılıklarını dikkatle seçmelidir. Aksi takdirde, metnin özgün dinî ve duygusal yükü zayıflayabilmektedir.

Dinî metinlerin ayırt edici özelliklerinden biri, içeriğin kolay okunmasını, ezberlenmesini ve aktarılmasını sağlamak amacıyla ses unsurlarından yararlanılmasıdır. Çevirmen, hedef metinde aliterasyon, asonans ve kafiye düzeni gibi ses özelliklerini olabildiğince korumaya özen göstermelidir.

3.2.1.Türkçede Dinî Terminolojinin Gelişimi

Türkçenin tarihî seyri içinde, yeni benimsenen inanç sistemleri ve dinler, dilde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu süreçte, yeni kavram ve terimler Türkçeye dâhil edilirken, bazı yerli kelimelerin kullanım alanı daralmış ve zamanla unutulmuş, böylece bazı öz Türkçe kelimeler "ölü kelime" statüsüne girmiştir. Ancak bu süreç ani değil, uzun süreli bir etkileşim olarak gerçekleşmiştir. Eski inanca ait kelimeler ve yeni dinîn getirdiği yabancı kökenli terimler bir süre yan yana kullanılmış, zamanla yeni terminoloji ön plana çıkmıştır. Özellikle Uygur ve Karahanlı dönemlerinde Türkçe karşılık bulma çabaları yoğun iken, sonraki dönemlerde bu etki azalmıştır. Buna rağmen, Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde de Türkçe dinî terimler kullanılmaya devam etmiştir (Yavi, 2019: 1410).

Aşağıda verilen örnekler *Tarama Sözlüğü*'nden, 13-19. yüzyıllar arasında kaleme alınmış eserler taranarak oluşturulmuş olup, sözlükteki örnekler Türkçe dinî terimlerin zenginliğini göstermektedir (Yavi, 2019: 1410-1411). Sözlükte yer alan terimler üç temel şekilde Türkçeleştirilmiştir:

(1) Arapça veya Farsça kökenli kelimelere Türkçe karşılık getirilmesi:
- can alıcı (Azrail, Far.+T.), din yufkaları (dinî zayıf olanlar, Ar.+T.), erte namazı (sabah namazı, T.+Far.), Hak Çalap (Allah-ü Teâlâ, Ar.+T.)

(2) Yabancı kelimelere Türkçe ekler getirilerek uyarlanması:
- bañlamak (ezan okumak), namazlağı/namazlık (seccade)

(3) Türkçenin ses özelliklerine uyarlanması:
- avdaz < ābdest (abdest, Far.), beybence < peymançe (şeyh karşısında teslimiyet duruşu, Far.), ilbiz < iblis (şeytan, Ar.)

Bu örnekler, Türkçede dinî terminolojinin hem dilin yapısal özellikleriyle uyumlu hâle getirildiğini hem de kültürel ve tarihî süreçlerin etkisiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

3.3.Dinî Metin Çevirilerinin Resmi ve Gayri Resmi Boyutları

Arapça dinî söylem, kutsal metinlere dayandığı ve büyük ölçüde Klasik üslup üzerinden inşa edildiği için, tanımsal olarak resmî (formal) bir nitelik taşımaktadır. Arapça, tarih boyunca Arap dünyasında iletişim ve kültürel etkileşim için kullanılan en köklü dillerden biri olarak öne çıkmaktadır. Dil tarihçesi boyunca Arapça, Klasik Arapça, Modern Standart Arapça ve bölgesel farklılıklar gösteren halk/diyalekt Arapçaları şeklinde çeşitli alt türlere ayrılmıştır. Bununla birlikte, Klasik Arapça günümüzde hâlen evrensel bir yazı ve konuşma dili olarak işlev görmektedir. Özellikle dinî söylem bağlamında, akademik eğitim ve öğretim faaliyetlerinde, ders kitaplarında, akademik derslerde, kitle iletişim araçlarında, ayrıca mektuplar ve otobiyografik metinler gibi kişisel yazılarda resmi durumları belirleyen bir norm olarak kullanılmaktadır (Mohammad, 2024).

3.4.Dinî Metin Çevirisinin Sözdizimsel Özellikleri

Sözdizimsel (sentaktik) özellikler, diğer dilsel katmanlardan farklılık gösterebildiği için dinî metinlerin çevirisinde de dikkate alınması gereken önemli bir boyuttur. Çalışmanın genel konusu dinî metin çevirisi olması nedeniyle dinî metin çevirisinin sözdizimsel özelliklerinden söz etmenin yerinde olacağı düşünülmüştür. Ancak örneklerde, bu özellikler konunun dağılmaması sebebiyle analiz edilmemiş sadece hutbelerde yer alan göstergeler değerlendirilmiştir.

3.4.1.Büyük Harf Kullanımı

Dinî metinlerin çevirilerinde büyük harf kullanımı, saygı veya teolojik açıdan önemli görülen unsurları vurgulamak amacıyla yaygın biçimde kullanılır.

3.4.2.Seslenmeler

Seslenme (hitap) biçimi, özellikle Allah'a yakarırken ya da insanlara öğüt verirken dinî metinlerde sıkça kullanılır. Bu yapı, doğrudan muhataba yönelik bir hitap ifadesidir. Genel olarak seslenmeler; tutum, nezaket, resmiyet, toplumsal statü, samimiyet veya kişiler arası rol ilişkilerini ifade etmekte ve çoğu zaman konuşmacının konumunu işaret etmektedir (Zwicky, 1974).

3.4.3.Emir Kipleri

Emir kipi, dinî dilin karakteristik sözdizimsel özelliklerinden biridir. Talimat, öğüt veya vaaz niteliğindeki ifadelerde sıkça kullanılmakta ve doğrudan hitap dilinin bir biçimini temsil etmektedir (Leech, 1966: 34). Bu dil, konuşucu ile muhatap arasında doğrudan bir iletişim kurarak etkileşimi güçlendirmektedir.
Emir kipinin anlamı, konuşmacı ile dinleyici arasındaki konuma göre değişmektedir:

- Üst konumdaki bir kişi tarafından kullanıldığında emir anlamı taşır
- Eşit kişiler arasında öğüt veya rica anlamına gelir
- Alt konumdaki bir kişi tarafından üst konumdakine yöneltildiğinde ise yakarı (dua, niyaz) biçimini alır (Greene, 1867: 96).

3.5.Dinî Çevirinin Anlamsal (Semantik) Özellikleri

Çevirmen, kaynak metnin kastedilen anlamlarını hedef metne bütünüyle aktarmaya çaba göstermelidir. Ancak bazen çevirmen, hedef dilde doğrudan karşılığı olmayan bazı kelime veya ifadelerle karşılaşabilir. Bunun nedeni, diller arasında anlamsal ilişkilerin (örneğin çağrışım, üst-alt kavram ilişkisi veya deyimsel kullanımlar gibi) farklılık göstermesidir.
Kutsal metinlerin çevirisinde çevirmenlerin, denkliği sağlamak için önerilen teknikleri serbestçe kullanma imkânı oldukça sınırlıdır. Aksi hâlde her çevirmen, kendi mezhepsel veya teolojik bakış açısıyla metne öznel bir yorum katmış olurdu. Bu nedenle çevirmenler, kaynak metindeki işaretlerin ve imgelerin anlamını okuyucunun kendisinin yorumlayabileceği şekilde aktarmalıdır.
Vaazlar ve teolojik eserler gibi diğer dinî metin türlerinde ise çeviri, biçim odaklı değil anlam ve okur odaklı olmalıdır. Buradaki temel amaç, hedef dildeki okuyucuya ya da dinleyiciye, kaynak metindeki mesajla eşdeğer bir anlam sunmaktır. Bu da hedef dilin doğal sözdizimini, kelime birleşimlerini ve çağrışımlarını kullanarak gerçekleştirilebilir. Crystal (1964:151) bu konuda, "İbadet dili, gösterişli entelektüalizm ile aşırı gündeliklik arasında bir denge kurmalıdır. Hem vakur hem de anlaşılır olmalıdır. Biçimsel açıdan Tanrı'ya özgü olmalı, başka bir üslupla karıştırılmamalıdır, zira bu tür bir karışma, ibadet sırasında saygısızlık ve özensizlik doğurur" der.

4.Hutbe

Dinî mesajların yoğun biçimde iletildiği ve paylaşıldığı süreçlerin merkezinde cami, temel dinî mekân olarak yer almaktadır. Camiler; vaazlar, hutbeler, cami dersleri ve yaz Kur'an kursları gibi çeşitli dinî iletişim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumsal yapılardır. Bu faaliyetler arasında hutbe, cami merkezli dinî iletişim pratikleri içerisinde en geniş kitleye ulaşma potansiyeline sahip olan unsur olarak öne çıkmaktadır. Hutbe, inanç, ahlak ve toplumsal bilinç unsurlarının da topluma iletilmesini sağlayan bir iletişim aracıdır. Dolayısıyla hutbe, etkin bir dinî mesaj iletimi bakımından merkezi bir konumda bulunmakta ve bu yönüyle stratejik bir dinî iletişim aracı olarak

değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, hutbe aracılığıyla gerçekleştirilen dinî iletişim hem bireysel bilinçlenme hem de toplumsal değerlerin pekiştirilmesi açısından kritik bir işlev üstlenmektedir (Kocaman, 2006: 1).

Hutbe, sözlükte topluluk önünde yapılan etkileyici konuşmayı ifade ederken, dinî literatürde özellikle cuma ve bayram namazları sırasında icra edilen, vaaz ve nasihat içerikli hitabeyi tanımlamaktadır. Bu konuşmayı gerçekleştiren kişi hatip olarak adlandırılır. Cahiliye dönemi Arap toplumunda yaygın bir sözlü ifade biçimi olan hutbe, İslâm'la birlikte hem edebî bir tür olarak varlığını sürdürmüş hem de dinî içerik kazanarak bazı ibadetlerin ayrılmaz bir unsuru hâline gelmiştir (Baktır, 1998: 425).

Cahiliye dönemi Arap toplumunda şiirle birlikte yaygın bir hitabet türü olan hutbe, çeşitli toplumsal ve siyasî ortamlarda hatipler tarafından icra edilmiştir. İslâm döneminde bu gelenek sürdürülmüş, bu dönemde hem edebî bir ifade biçimi olarak varlığını korumuş hem de dinî bir içerik kazanarak ibadetlerin bir parçası hâline gelmiştir. Osmanlı döneminden itibaren hutbenin çoğunlukla yazılı metinlerin okunması şeklinde icra edilmesi Türkçede "hutbe okumak" ifadesinin yaygınlaşmasına yol açmış ve aynı zamanda "hutbe irat etmek" ifadesi de kullanılmıştır (Yaşaroğlu, 2016: 93).

İslam döneminde Mekke'de Müslümanların toplu ibadet edebilecekleri bir mescidin bulunmaması nedeniyle Hz. Peygamber'in hutbe vermediği, namazların daha çok bireysel veya sınırlı mekânlarda kılındığı bilinmektedir. Bu dönemde İslam'ın tebliğine rağmen siyasal yapılanmaya dair ayetler bulunmamaktadır. Buna karşılık Medine döneminde inen ayetler daha çok hukuk, toplum ve devlet düzeniyle ilgilidir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle birlikte Müslüman toplumu siyasal ve toplumsal olarak güç kazanmış, toplu namaz ve hutbe uygulamaları da bu dönemde başlamıştır. İlk hutbeler, daha çok dinî ve sosyal içerikli olup, toplumun birlik, dayanışma ve ahlâkî değerleri üzerine inşa edilmiştir (Külekçi, 2013: 312). Hz. Peygamber Kuba'da bir süre kalmış, burada bir mescit inşa etmiş, ardından Ranuna Vadisi'nde Medine'deki ilk cuma namazını kıldırmıştır (Taberî, 1119: 394).

5.Göstergebilim

Gorleé (1994: 9), göstergebilim ile çeviri kuramının, fenomenolojik ve araştırma alanlarındaki farklılıklar nedeniyle birbirlerini dışlama eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Bu durumu da her iki alanın iletişim, metin yorumlama ve ileti aktarımı süreçleriyle doğrudan ilişkili olmasına bağlamaktadır. Göstergebilim; görsel, işitsel ve zihinsel iletilerin üretimi ve analizi için kapsamlı bir kuramsal çerçeve ile gelişmiş bir terminoloji sunmaktadır. Ancak diğer taraftan çeviribilim, ampirik yapısı ve uygulamanın kuramdan önce gelmesi nedeniyle uzun süre sistematik ve kuramsal bir gelişim göstermekte zorlanmıştır. Çeviri ile göstergebilim arasındaki ilişkiye *Translation Studies* adlı eserinde değinen Bassnett (2002: 22), çeviri esnasındaki analize yönelik ilk aşamanın, çevirinin dilbilim odaklı bir etkinlik olmanın yanı sıra en doğru biçimde gösterge sistemlerini, süreçlerini, yapılarını ve işlevlerini inceleyen disiplin olan göstergebilim çerçevesinde ele alınması gerektiğini kabul etmek olduğunu ifade etmektedir.

Torop (2008: 253), çeviribilim ile göstergebilimin meydana getirdiği "çeviri göstergebilimi"nin kimliğinin karşılıklı ilişkiler üzerinden anlaşılabileceğini belirtmektedir. Ona göre çeviribilimin göstergebilime yönelmesi uzun zaman öncedir ve daha sonrasında da göstergebilim çeviri kavramını kendi alanında kullanmaya başlamıştır. Bunların yanı sıra çeviri metinlerinin değişkenliğinde olduğu gibi dilin bir "gösterge sistemi" olarak kavranması çeviri çalışmalarının gelişiminde belirleyici bir unsur olmuştur. Göstergebilimi iletişim bilimleri içinde konumlandıran Eco, bu alanın bütün kültürel süreçleri birer iletişim süreci olarak ele aldığını belirtmektedir. Bu yaklaşım benimsendiğinde, göstergebilimin odağını kültürel bir iletişim etkinliği olan çeviriye yöneltmesinin kaçınılmaz olduğu söylenmektedir (Eco'dan akt. Kourdis, 2023: 206).

Chesterman (2018: 281), göstergebilim, çeviri ve uyarlama çalışmalarının beraber ele alınması gerektiğini ve bunların birlikte doğru şekilde yararlanılabilecek esnek kavramsal araçlar olduğunu ileri sürmektedir.

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1967: 33), dili göstergelerden oluşan bir dizge olarak tanımlayarak, bu tanımda yer verdiği gösterge kavramı aracılığıyla göstergebilimsel araştırmaların kuramsal temelini atmıştır. Her ne kadar göstergebilim teriminin ilk kez 1690 yılında John Locke tarafından kullanıldığı ve Antik Yunan döneminde özellikle tıpla ilgili terminolojik bağlamlarda kullanıldığı bilinse de (Günay, 2020: 27), bu disiplinin bir bilim dalı olarak kurumsallaşması ve sistematik bir yapıya kavuşması 20. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır (Rifat, 2019: 7). Dolayısıyla, göstergebilim modern anlamda Saussure'ün ortaya koyduğu teorik çerçeve üzerinden biçimlenmiş ve sonraki dönemlerde farklı disiplinlerle etkileşim içinde gelişimini sürdürmüştür.

Gündelik yaşam göstergelerle örülüdür ve bu göstergeleri doğru okuyabilmek, sağlıklı iletişimin temelini oluşturur. Ancak göstergelerin anlamı bireylerin deneyimlerine, çevresel koşullara ve kültürel bağlama göre değişiklik gösterebilmektedir. Saussure'ün öne sürdüğü toplumsal uzlaşı kavramı, bu farklılıkların ortak bir anlam zemininde

buluşmasını sağlar. Yazınsal metinlerde göstergelerin çözümlenmesi hem toplumsal hem bireysel etkenlerle şekillenir. Çeviri eylemi de temelde göstergelerin bir kültürden diğerine aktarılması sürecidir. Dolayısıyla çevirmen, bir göstergenin hem kaynak kültürdeki hem erek kültürdeki anlamını yeniden yorumlayarak iki yönlü bir çeviri gerçekleştirmektedir (Kuleli, 2018: 602).

Göstergebilim, belirli bir konuya odaklanmak yerine, anlamın nasıl üretildiği, iletildiği ve algılandığı süreçleri sistematik olarak inceleyen temel bir disiplindir (Günay, 2018: 129). Bu disiplinin temel amacı, anlamın yapısal bileşenlerini (göstergeleri) ve bu bileşenler arasındaki ilişkileri çözümleyerek anlam üretim mekanizmasının işleyişini ortaya koymaktır (Erkalan Çakır, 2025: 766). Göstergebilim, bu çerçevede, insanın temel bir eğilimi olan göstergeler aracılığıyla dizgeler kurma eğilimini merkeze alır (Erkman, 1987: 22). Tanım gereği, gösterge ise kendi dışında bir olguyu temsil etme ve bu temsil eylemi sayesinde anlam yükleme işlevi gören en küçük birimdir (Dindar, 2020: 31). Almeida'nın (1979) metinsel göstergebilim çözümlemesi üç temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan betimleme süreci, metnin anlamsal içeriğini tek anlamlı bir üst dile indirgeme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, metnin karmaşık yapısının çözülmesi için anlatısal bir dilbilgisi aracılığıyla sistematik bir betimleme yapılır. İkinci aşama olan açıklama, anlatısal ulamdan metinsel ulama geçişi ifade eder ve metin içi yapıların dilbilgisel ve anlam ilişkileri bağlamında bireysel olarak kavranmasını amaçlar. Bu aşamada, dilbilgisel yapıların özyinelemeli doğasına dikkat çekilerek, metnin derin yapısının bu iç içe geçmiş ilişkiler aracılığıyla oluştuğu vurgulanır. Üçüncü aşama olan yorumlama ise, metindeki göstergelerin işlevsel düzeyde değerlendirilmesini kapsar ve metnin açık anlamlarının ötesinde ima edilen, örtük anlam katmanlarının ortaya çıkarılmasına olanak tanır.

Bu sınıflandırmalar temelinde çözümlenen göstergelerin çevirileri, Sündüz Öztürk Kasar'ın çeviride anlamın erek dilde yeniden inşasına ilişkin ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" (Öztürk Kasar ve Tuna, 2017; Öztürk Kasar, 2020; Öztürk Kasar, 2021; Kuleli, 2023) modeli doğrultusunda değerlendirilmiştir. Öztürk Kasar'ın (2021) geliştirdiği bu kuramsal çerçeve, temel olarak dokuz farklı anlam kayması eğilimini içermektedir. Bu eğilimler şu şekildedir:

- Anlamın aşırı yorumlanması: Kaynak metindeki anlamın sınırlarını genişleterek gereğinden fazla yorum getirmek ya da metinde örtük biçimde bulunan bir anlamı açık ve belirgin hâline getirmek.
- Anlamın bulanıklaştırılması: Kaynak metinde net bir biçimde ifade edilen bir anlamı belirsiz, muğlak ya da yoruma açık hâle dönüştürmek.
- Anlamın eksik yorumlanması: Metindeki anlamın yalnızca bir bölümünü aktarmak, eksik ya da yetersiz bir anlam üretmek.
- Anlamın kaydırılması: Kaynak metindeki söz biriminin içerdiği ancak bağlamda gerçekleşmemiş olan potansiyel bir anlamı çeviriyle görünür kılmak.
- Anlamın bozulması: Kaynak metindeki anlamla kısmen ilişkili olsa da yanlış ya da hatalı bir anlam ortaya koymak.
- Anlamın çarpıtılması: Kaynak metindeki anlamın tam tersini ifade eden bir anlam üretmek.
- Anlamın saptırılması: Kaynak metindeki anlamla hiçbir bağlantısı bulunmayan, tamamen farklı bir anlam oluşturmak.
- Anlamın parçalanması: Anlamsal bütünlüğü bozarak anlam değeri taşımayan bir sözce oluşturmak, ancak kaynak metinden bazı kalıntıları korumak.
- Anlamın yok edilmesi: Kaynak metinde anlam taşıyan birimin çeviride tamamen silinmesi ya da işlevsiz hâle getirilmesi.

Öztürk Kasar, bu dokuz anlam değişim türünü üç ana kategori altında toplamaktadır. Anlamın aşırı yorumlanması, bulanıklaştırılması ve eksik yorumlanması anlam üretiminde değişim; anlamın kaydırılması, bozulması ve çarpıtılması anlam dönüşümü; anlamın saptırılması, parçalanması ve göstergenin ortadan kaldırılması ise anlamın yitimi olarak sınıflandırılmaktadır (Öztürk Kasar, 2021: 28-35).

5.1. Hutbelerin Göstergebilimsel Analizi

Yelle, 2012 yılında yazmış olduğu *Semiotics of religion: Signs of the sacred in history* kitabında; dinîn bir inanç sitemi olmasının yanı sıra anlam üretme sistemi de olduğunu vurgulamaktadır. Dinî ritüeller, metinler ve sembolleri birer gösterge sistemi olarak analiz eden yazar, dinî anlamın ne söylediğinden ziyade bunların nasıl meydana getirilip tekrar edildiği ve nasıl temsil edildiğiyle ilgilenir (Yelle, 2012).

Bu bölümde, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından son beş hafta içerisinde yayımlanan Cuma hutbelerinin Türkçe metinleri ile bu metinlerin Arapça çevirileri, göstergebilimsel anlam evrilmesi dizgeselliği temelinde çözümlenmiştir. Analiz süreci, her bir hutbede yer alan temel göstergelerin belirlenmesi, bu göstergelerin erek dilde nasıl yeniden üretildiğinin incelenmesi ve çeviride ortaya çıkan anlam değişimlerinin sistematik olarak sınıflandırılması esasına dayanmaktadır. Bu kapsamda, metinlerdeki sözcüksel, kavramsal ve söylemsel dönüşümler değerlendirilerek, çeviri sürecinin dinî söylemin bütünlüğüne, mesajın aktarımına ve kültürel kodların korunmasına etkisi ortaya konulmuştur. Böylece, çeviride anlamın korunması, kayması, eksilmesi veya dönüşmesine ilişkin örüntüler disiplinlerarası bir çerçevede ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir.

Tablo 1. Göstergebilimde Anlamın Kaydırılması Örneği

Kaynak Metin	Erek Metin
Düştüğünde elinden tutup kaldıranları, *sevindiğinde mutlu olanları,* üzüldüğünde gözyaşını silenleri unutmamasıdır.	وَلَا يَنْسَى مَنْ مَدَّ لَهُ يَدَ العَوْنِ فِي عَثْرَتِهِ، وَمَنْ شَارَكَهُ فَرَحَهُ، وَمَنْ مَسَحَ دَمْعَتَهُ فِي حُزْنِهِ.

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

7 Kasım 2025 tarihli Diyanet İşleri Başkanlığı hutbesi, "Vefa İmandandır" teması çerçevesinde vefayı bireysel, toplumsal ve dinî bir erdem olarak ele almaktadır. Hutbede vefa; sevgi, saygı, sadakat ve fedakârlığın bir göstergesi olarak tanımlanmakta, bireyin hem Allah'a verdiği sözlere hem de insanlara karşı sorumluluklarına bağlılığıyla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca modern toplumda vefa duygusunun zayıfladığına dikkat çekilerek bireylerin hayatlarında vefa bilincini yeniden gözden geçirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). Hutbede yer alan Kur'an ve Hadis atıfları, göstergebilimin zorunlu sadakat alanlarıdır. Çeviri, ayet ve hadis metinlerini doğru referanslarla (dipnotlu) ve orijinal göstergelerini (Arapça metinlerini) kullanarak anlamsal sapmayı engellemiştir. *Sevindiğinde mutlu olanları* ifadesi, kişi sevindiğinde onun sevincine ortak olup onun adına mutlu olan kimseleri kastetmektedir. Bu yapı, empatik bir mutluluğu ifade etmektedir. Yani kişi kendi mutluluğunu ifade etmiyor, başkasının sevincine içten bir memnuniyet duyuyor. Ancak Arapçaya çevirisi olan "وَمَنْ شَارَكَهُ فَرَحَهُ" ifadenin kelime karşılığı *ve sevincini onunla paylaşan kimsedir*. Bu ifade ise aktif bir paylaşım eylemi içermektedir "paylaşmak, ortak olmak" anlamındaki شَارَكَ fiili, iki taraflı bir katılımı vurgulamaktadır. Bu bağlamda çeviri, duygusal bir tepkiden ortaklaşa bir eyleme dönüşmüştür. Bu ifade göstergebilimin anlam evrilmesi dizgeselliğinde anlamın kaydırılmasına örnek olabilir. Kaynak metinde ima edilen ama tam gerçekleşmemiş bir potansiyel anlam çeviride aktif hale getirilmiştir.

Tablo 2. Göstergebilimde Anlamın Aşırı Yorumlanması Örneği

Kaynak Metin	Erek Metin
...yetim ve *öksüzlerin* başını okşayabildik mi?	...الأَيْتَامِ وَالأَطْفَالِ المَهْجُورِينَ...

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki örnekte yer alan Türkçe hutbede öksüz *annesi ölmüş çocuk* ifadesi net bir şekilde yer alırken, Arapçaya çevirisinde bu sözcük yerine المَهْجُورِينَ yani *terk edilmiş, sahipsiz bırakılmış* çocuklar ifadesi kullanılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). Çevirmen, *öksüz* kelimesinin oluşturduğu *şefkate muhtaç çocuk* imgesini, metinde örtük bulunan sosyal dışlanmışlık anlamını belirgin hale getirmek için aşırı yorumlamış ve kapsamı terk edilmiş çocukları da içine alacak şekilde genişletmiştir. Çevirmenin bu şekildeki aktarımı, kaynak metinde olmayan yeni bir sosyal grubu metne eklemiştir. Bu durum çeviride anlam evrilmesi dizgeselliğinde anlamın değişimi sınıflandırmasında aşırı yorumlanmaya girmektedir.

Tablo 3. Göstergebilimde Anlamın Kaydırılması Örneği

Kaynak Metin	Erek Metin
...sayısız nimetlere karşı *vefa borcumuzu* eda edebildik mi?	...بِوَاجِبِ **الْوَلَاءِ** تُجَاهَ النِّعَمِ...

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Örnekte yer alan Türkçe metinde kullanılan ana kavram *vefa* iken, Arapça çeviride bu cümlede el-vefâ yerine الْوَلَاءُ kelimesi tercih edilmiştir. Vefa, bir iyiliğe karşılık vermek veya söze sadık kalmaktır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). الْوَلَاءُ ise Arapçada bir tarafa ait olma, dostluk ve siyasi/manevi bağlılık, yakınlık anlamlarını taşımaktadır (İbrâhim

Mustafa vd., 1972: 1101). Çevirmen, kulun nimetlere karşı tutumunu *şükür ve borç* ekseninden *bağlılık ve aidiyet* eksenine kaydırmıştır**.** Kaynak metindeki potansiyel "sadakat" anlamı bu kelimeyle görünür kılınmış, ancak kavramın özü yer değiştirmiştir.

Tablo 4. Göstergebilimde Anlamın Aşırı Yorumlanması Örneği

Kaynak Metin	**Erek Metin**
Aile, ruhun sekinet bulduğu; insanın insana, *cânın cânâna emanet edildiği* güven yurdudur.	فَهِيَ مَأْوَى الرُّوحِ وَمَوْطِنُ الطُّمَأْنِينَةِ، فِيهَا يَأْتَمِنُ الإِنْسَانُ الإِنْسَانَ، وَيُودِعُ الْقَلْبُ قَلْبًا آخَرَ مَحَبَّتَهُ وَوَفَاءَهُ.

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

31 Ekim tarihli Cuma hutbesinde aile, Allah'ın bir nimeti, huzur ve güven kaynağı olan, aynı zamanda iyilik, ahlak ve saygının öğrenildiği bir mektep olarak tanımlanmıştır. Hutbede merhamet ve muhabbetin aileyi ayakta tutan temel değerler olduğu vurgulanmış, aileyi zayıflatan unsurlara değinilerek bu konuda çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). Çevirilerde genel olarak Türkçe terminolojinin Arapçadan çok fazla etkilendiği gözlemlenmiş bu sebeple Türkçeden Arapçaya yapılan bu hutbe çevrilerinde pek çok yerde aynı sözcüklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Buna rağmen bazı yerlerde çevirinin aşırıya gittiği durumlar olmuştur. Örnekte yer alan *cânın cânâna emanet edildiği* ifadesi "وَيُودِعُ الْقَلْبُ قَلْبًا آخَرَ مَحَبَّتَهُ وَوَفَاءَهُ" "kalp, başka bir kalbe sevgisini ve vefasını emanet eder." anlamına gelecek şekilde fazla bilgi verilerek örtük olan bazı ifadeler açığa çıkarılmış ve aşırı yorumlanmıştır. Bu durum çeviride anlam evrilmesi dizgeselliğinde anlamın değişimi sınıflandırmasında aşırı yorumlanmaya girmektedir.

Tablo 5. Göstergenin Yok Edilmesi Örneği

Kaynak Metin	**Erek Metin**
Bu kardeşlik, farklı dilleri, farklı renkleri aynı inanç ve aynı idealler etrafında buluşturan *iman kardeşliğidir.*	تَجْمَعُ بَيْنَ أَصْحَابِ اللُّغَاتِ وَالأَلْوَانِ المُخْتَلِفَةِ عَلَى الإِيمَانِ وَالمَبَادِئِ وَالأَهْدَافِ نَفْسِهَا

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

24 Ekim'de hazırlanan hutbede iman kardeşliğinin yalnızca akrabalık bağı olmadığı, farklı dil ve renklere sahip insanları aynı inanç ve idealler etrafında birleştiren ilahi bir bağ olduğu vurgulanmaktadır. Bu birlik ve beraberliğin korunması gerektiği belirtilerek Müslümanların gıybet, haset ve ayrımcılık gibi yıkıcı davranışlardan kaçınmaları, nezaket ve merhametle hareket etmeleri gerektiği ifade edilmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). Örnekte yer alan *iman kardeşliği* göstergesi erek dil olan Arapçaya aktarılmamıştır. Bunun yerine, *farklı dilleri/renkleri iman üzerine toplayan* şeklinde fiil yapısıyla, iman kardeşliği kavramının işlevi ön plana çıkartılmıştır. "İman kardeşliği" ifadesinin çevrilmemesi, anlamın yitimi sınıflandırmasında göstergenin yok edilmesi kategorisinde değerlendirilebilir.

Tablo 6. Göstergebilimde Anlamın Bulanıklaştırılması Örneği

Kaynak Metin	Erek Metin
…sen ben davası gütmek, üstünlük yarışına girmek yoktur	**وليس فيها دعاوى الأنانية، أو التفاخر أو التنافس في الغرور.**

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Örnekte yer alan Türkçe metindeki *sen ben davası* ifadesi, bireysel bir bencilliğin yanı sıra gruplaşmayı, tarafgirliği, benim dediğim olsun inadını ve toplumsal bölünmeyi anlatan çok katmanlı bir deyim olarak kullanılırken Arapçadaki *enâniye* bencillik kelimesi meseleyi tamamen bireyin iç dünyasına ve ahlaki bir kusura indirgemektedir. Sosyolojik ve çok boyutlu bir çekişme anlamı bencillik gibi genel bir terimin içine hapsedilerek anlam bulanıklaştırılmıştır. Bu bağlamda, verilen örneğin çalışmada incelenen göstergelerden anlamın bulanıklaştırılması kategorisine girdiği söylenebilir.

Tablo 7. Göstergebilimde Anlamın Kaydırılması Örneği

Kaynak Metin	**Erek Metin**
Sünnet-i seniyye ise; Kur'an'ın hayata *yansımış*, imanın *pratiğe dönüşmüş*, İslam'ın *vücut bulmuş* halidir.	أَمَّا السُّنَّةُ النَّبَوِيَّةُ فَهِيَ تَجْسِيدُ القُرْآنِ فِي الحَيَاةِ، وَتَحْوِيلُ الإِيمَانِ إِلَى عَمَلٍ، وَتَجْسِيدُ الإِسْلَامِ فِي الوَاقِعِ

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

17 Ekim'de hazırlanan hutbede, Kur'an-ı Kerim'in hayata yansımış hali olan Sünnet-i Seniyye'nin Müslüman hayatındaki temel ve vazgeçilmez rolü vurgulanmakta, sünnete uymanın Allah'ın sevgisine ve bağışlamasına ulaşmanın yolu olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca sünnet üzere yaşamanın Kur'an ahlakını benimsemek, ailede sevgi ve muhabbeti hâkim kılmak, ticarette helal-haram hassasiyeti gözetmek ve ümmet bilinciyle hareket etmek olduğu belirtilerek Hz. Peygamber'in örnekliğine dikkat çekilmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). Örnekte yer alan "Kur'an'ın hayata yansımış, imanın pratiğe dönüşmüş, İslam'ın vücut bulmuş hali" ifadesi yansıma (metaforik), pratikleşme, vücut bulma (somutlaşma metaforu) şeklinde üç benzetme üzerinden soyut bir dönüşümü anlatmaktadır. Arapçada kullanılan üç temel fiil/isimleştirilmiş olan تجسيد (cisimleştirme, görünür kılma), تحويل (dönüştürme) fiiller, Türkçedeki soyut metaforları daha doğrudan, eylemsel, açık bir dile dönüştürmüştür. Kur'an'ın hayata yansıması" kavramı Arapçada fizikî görünürlük çağrışımı taşımaktadır ve anlam metaforikten somuta kaymıştır. Bu da, çeviride anlam evrilmesi dizgeselliğinde anlamın dönüşümüne bir örnek teşkil etmektedir. Verilen örnek anlamın dönüşümü sınıflandırmasında yan anlam kullanıldığı düşünülerek anlamın kaydırılması kategorisine girmektedir.

Tablo 8. Göstergebilimde Anlamın Eksik Yorumlanması Örneği

Kaynak Metin	Erek Metin
Resûl-i Ekrem (s.a.s), bir yandan bu kayayı *kırdı*, diğer yandan da Kisrâ'nın, Rum diyarının ve San'a'nın fethedileceğini *müjdeledi.*	. فَكَسَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّخْرَةَ وَأَعْلَنَ فَتْحَ كِسْرَى وَأَرْضِ الرُّومِ وَصَنْعَاءَ

Not: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

3 Ekim tarihli hutbede, Hendek Savaşı örneği üzerinden Müslümanların karşılaştıkları zorluklara karşı birlik, sabır ve dayanışma ile hareket etmelerinin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca günümüzde Gazze'de yaşanan insanlık dramına dikkat çekilerek Müslümanların zulüm karşısında duyarlı olmaları ve mazlumların yanında durmaları gerektiği ifade edilmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025). Kaynak dil olan Türkçe metinde yer alan *bir yandan kayayı kırdı, diğer yandan müjdeledi* kullanımı iki eylemi eşzamanlı ifade etmektedir. Bu yapı iki ayrı eylemin eş zamanlılığına işaret eden bir göstergedir. Bu ifade Arapça metinde …فَكَسَرَ… وَأَعْلَنَ "…kırdı ve …bildirdi" şeklinde çevrilerek kaynak metinde verilen müjdeleme ifadesi tam anlamıyla erek metne aktarılamamıştır. Bu sebeple yapılan çeviride anlamın değişimi sınıflandırması söz konusudur. Bu bağlamda örnek göstergenin anlamın eksik yorumlanmasına girdiği söylenebilir. Örnekte kaynak dil olan Türkçede iki eylem eşzamanlı bir şekilde sunulurken, Arapça metin bu yapıyı tek yönlü ve ardışık bir eylem zincirine dönüştürmüştür. Ayrıca Türkçedeki *müjdelemek* fiilinin Arapçada *ilan etmek* olarak aktarılması, peygamber figürünün haber veren değil, hüküm bildiren otorite olarak konumlanmasına yol açmıştır.

6. Bulgular ve Tartışma

Bu çalışmada, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Türkçe Cuma hutbeleri ile bu hutbelerin Arapça çevirileri, belirlenen araştırma soruları doğrultusunda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, hutbelerin Arapça çevirilerinde Öztürk Kasar'ın çeviride anlam evrilmesi dizgeselliğinde tanımlanan çeşitli evrilme türlerinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Çalışmada, anlamın aşırı yorumlanması, anlamın eksik yorumlanması, anlamın bulanıklaştırılması, anlamın yok edilmesi ve anlamın kaydırılmasına örnekler bulunmuştur. Anlam evrilmelerinin, ağırlıklı olarak sözcüksel ve kavramsal düzeyde gerçekleştiği görülmüştür. Özellikle soyut dinî kavramlar, ahlaki öğütler ve toplumsal göndermeler içeren ifadelerde, erek dilde açıklayıcı veya sadeleştirici tercihlere yönelindiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı evrilmelerin söylemsel düzeyde, metnin genel tonu ve vurgusu üzerinde etkili olacak biçimde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Göstergelerin erek dilde yeniden üretimi sürecinde meydana gelen anlam evrilmeleri, bazı durumlarda dinî mesajın vurgu düzeyini, açıklık derecesini ya da algılanış biçimini kısmen değiştirmiştir. Bu değişimlerin çoğunlukla metnin temel dinî içeriğini zedelemediği, ancak söylemin tonunda ve iletim biçiminde farklılaşmalara yol açtığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bazı veriler, dinî metin çevirisinin yalnızca dilsel eşdeğerlik temelinde değerlendirilemeyecek, çok katmanlı bir çeviri etkinliği olduğunu göstermektedir. Hutbe çevirilerinde gözlemlenen anlam evrilmeleri, kutsal söylemin erek dilde yeniden üretilmesi sürecinde çevirmenin karşı karşıya kaldığı teolojik, kültürel ve söylemsel sınırlılıkları görünür kılmaktadır. Bu durum, çeviri eleştirisinin tarihsel temelini oluşturan Hieronymus'un sözcüğü sözcüğüne ile anlamdan anlama çeviri ayrımıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. İncelenen

hutbelerde, özellikle ahlaki ve duygusal içeriği yoğun ifadelerde, sözcüksel sadakatten ziyade anlam odaklı bir aktarımın tercih edildiği görülmektedir.

Benzer biçimde Luther'in kutsal metin çevirilerinde savunduğu, hedef kitlenin anlayışını önceleyen yaklaşım, hutbe çevirilerinde de dolaylı olarak kendinî göstermektedir. Özellikle metaforik ve soyut ifadelerin Arapça çevirilerde daha açıklayıcı ve eylem merkezli yapılara dönüştürülmesi, dinî mesajın anlaşılabilirliğini artırma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tercih, bazı durumlarda Öztürk Kasar'ın çeviride anlam evrilmesi dizgeselliğinde tanımlanan anlamın aşırı yorumlanması ya da anlamın kaydırılması gibi evrilmelere yol açmıştır. Kur'an ayetleri ve hadis atıflarında yüksek düzeyde sadakatin gözetilmesi, kutsal metin çevirilerinde zorunlu sadakat alanlarının korunduğunu göstermektedir. Buna karşın, dinî söylemi destekleyen ancak doğrudan kutsal metin niteliği taşımayan göstergelerde, çevirmenin daha esnek ve yorumlayıcı tercihlere yöneldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, dinî metin çevirisinin mutlak sadakat ile işlevsel aktarım arasında sürekli bir denge arayışı içinde yürütüldüğünü ancak bazı durumlarda anlamın tam olarak erek dile aktarılamadığını söylemek mümkündür.

7. Sonuç

Dinî metin çevirisi, dilsel bir aktarımın yanı sıra inanç, kültür ve geleneğin bütün katmanlarını dikkate almayı gerektiren hassas bir süreçtir. Bu nedenle çevirmen, kutsal söylemin anlamını korurken hedef kitlenin dilsel ve sosyo-kültürel beklentilerine uygun dengeli bir aktarım stratejisi geliştirmek zorundadır. Bu bağlamda yapılan akademik araştırmalar, dinî metin çevirisine ilişkin belirli ilke ve sınırlılıkları ortaya koyan Hieronymus, Luther ve Nida gibi çeşitli araştırmacıların bulunduğunu göstermektedir.

Dinî metinlerin çevirisi inanç topluluklarının kavramsal dünyasını, teolojik derinliğini ve kültürel hafızasını korumayı amaçlayan çok katmanlı bir çeviri etkinliğidir. Dinî metinlerin kolay okunabilirliğini ve aktarılabilirliğini sağlayan ses unsurları, özgün metnin ritmini ve estetik bütünlüğünü oluştururken, özel teolojik anlamlar barındıran sözlüksel birimler ise metnin anlam evrenini şekillendirmektedir. Bu nedenle çevirmen, bu sözcük ve ifadelerin hedef dildeki karşılıklarını belirlerken teolojik, kültürel ve söylemsel uygunluğu da gözetmek zorundadır. Sözdizimsel yapıların da kaynak metinden farklı şekilde örgütlenebilmesi, dinî çeviriyi daha da hassas bir alana dönüştürmektedir. Bu çok yönlü gereklilikler, dinî metin çevirilerinin yüksek düzeyde dikkat, uzmanlık ve bağlamsal farkındalık gerektirdiğini, aksi hâlde metnin özgün manevi ve duygusal yükünün zayıflayabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan hutbelerin Türkçeden Arapçaya çevirileri, göstergebilimsel çözümleme ve çeviride anlam evrilmesi dizgeselliği bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada yer alan örneklerde göstergelerin erek dilde yeniden üretimi sürecinde çeşitli anlam değişimleri, kaymaları ve yitimleri meydana gelmiştir. *Sevincine mutlu olmak* ifadesinin *sevincini paylaşmak* biçiminde aktarılması örneğinde görüldüğü üzere, duygusal bir tepki ortak bir eyleme dönüştürülmüş ve anlamın kaydırılması gerçekleşmiştir. Diğer bir örnekte *cânın cânâna emanet edilmesi* ifadesinin Arapçada daha geniş açıklamalarla karşılanması ise örtük anlamın açığa çıkarılması sonucunda anlamın aşırı yorumlanmasına yol açmıştır. *İman kardeşliği* göstergesinin erek metinde doğrudan karşılanmaması ise göstergenin yok edilmesi kapsamında anlam yitimine işaret etmektedir. Bunun yanında, *Kur'an'ın hayata yansıması* ve *imanın pratiğe dönüşmesi* gibi metaforik anlatımların Arapçada daha somut ve eylemsel fiillerle karşılanması, soyut göstergelerin anlam katmanlarının değişerek farklı bir semiyotik düzleme taşınmasına neden olmuş ve anlamın dönüşümüne örnek teşkil etmiştir. Son olarak, Kaynak metinde eşzamanlı iki eylem olarak sunulan *kayayı kırmak* ve *müjdelemek* yapısının Arapçada ardışık bir eylem dizisine indirgenmesi hem eylemsel hiyerarşinin hem de peygamber figürünün göstergesel işlevinin değişmesine yol açmış ve anlamın eksik yorumlanmasıyla sonuçlanmıştır.

Tüm bu örnekler, hutbe çevirilerinde kültürel, teolojik ve söylemsel göstergelerin aktarım sürecini etkilediğini göstermektedir. Hutbe gibi dinî içerikli metinlerin çevirisinde, göstergelerin çok katmanlı yapısının korunması ve anlam evrilmesine yol açabilecek müdahalelerin bilinçli biçimde yönetilmesi hem çeviri kalitesinin hem de dinî söylemin tutarlılığının sağlanmasında büyük önem taşımaktadır.

8. Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, dinî metin çevirisine yönelik uygulamalarda ve akademik çalışmalarda bazı önerilerde bulunulabilir. Öncelikle hutbe çevirilerinin, dilsel yeterlilik temelinin yanı sıra teolojik bilgi, kültürel farkındalık ve söylemsel duyarlılık gerektiren uzmanlık alanları olarak ele alınması önemlidir. Bu bağlamda, hutbe çevirisi sürecine dâhil olan çevirmenlerin dinî terminoloji ve kutsal metinler konusunda özel eğitimlerden geçirilmesi önerilmektedir. Ayrıca çeviri sürecinde ortaya çıkabilecek anlam evrilmelerinin sistematik

biçimde izlenebilmesi için, çeviri değerlendirme süreçlerinde göstergebilimsel ve anlam temelli çözümleme modellerinden yararlanılması yararlı olacaktır. Gelecek çalışmalarda, örneklem kapsamının genişletilmesi, farklı dönemlere ve dillere ait hutbe çevirilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, dinî söylemin çeviri yoluyla nasıl yeniden üretildiğine ilişkin daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Akın, A. & Tosun, M. (2016). Kutsal Kitap Çeviri Yöntemlerine Çeviribilimsel Bir Yaklaşım. *International Journal of Language Academy, 4* (4). 59-77.

Agliz, R. (2016). Translation of Religious Texts: Difficulties and Challenges. *Arab World English Journal (AWEJ)* Special Issue on Translation*,* 4, 182-193.

Almedia, I. (1979). "Jeu et Enjeu de la Démarche Sémiotique". Sémiotique & Bible (13), 35-56. https://bible-lecture.org/histoire-enjeux/jeu-et-enjeu-demarche-semiotique/ Erişim Tarihi: 1.11.2025.

Baktır, M. (1998). Hutbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 18. 425-428.

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(1), 1-15.

Bassnett, S. (2002). *Translation studies* (3rd edition). Routledge.

Chesterman, A. (2018). Cross-disciplinary notes for a study of rhythm. *Adaptation, 12* (3), 271–283.

Crystal, D. (1964). A liturgical language in a linguistic perspective. *New Blackfriars, 46* (534), 148–156.

Crystal, D. (1995). *The Cambridge encyclopedia of the English language.* Cambridge University Press.

Dickins, J. vd. (2002). *Thinking Arabic translation, a course in translation method: Arabic to English*. Abingdon,

Dindar, S. (2020). *Göstergelerarası Çeviride Yenidenyazma ve Yeniden Yaratma Kavramları*. Çizgi Kitabevi.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2025). Hutbeler. https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler/t%C3%BCrk%C3%A7e.

Elewa, A. (2014). Features of Translating Religious Texts. *Journal of Translation, 10*(1), 25-33.

Erkalan Çakır, N. (2025). Les aventures de Ladybug et Chat Noir isimli Animasyon Filmi Şarkılarının Çevirileri Üzerine Göstergebilimsel Bir Değerlendirme. *Söylem Filoloji Dergisi*, Çeviribilim Özel Sayısı, 763-780. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4441841

Erkman, F. (1987). *Göstergebilime Giriş*. Alan Yayıncılık.

Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The qualitative report*, *8*(4), 597-606.

Greene, S. S. (1867). *A grammar of the English language.* Cowperthwait.

Gorlée, D. L. (1994). *Semiotics and the problem of translation: With special reference to the semiotics of Charles S. Peirce.* Rodopi.

Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, *2*(105), 163-194.

Günay, V. D. (2018). *Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması: Kuyucaklı Yusuf*. Papatya Bilim.

Günay, V. D. (2020). *21. Yüzyılda Göstergebilim*. Papatya Bilim.

İbrâhim Mustafa vd. (1972). *el-Muʿcemü'l-vasîṭ*.

Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü.* Akçağ Yayınları.

Kızıltan, R. (2001). Tarihte Çeviri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *41*(1), 37-68.

Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.

Kocaman, K. (2006). *Dinî İletişimde Hutbe*. [Yüksek Lisan tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kourdis, E. (2023). Semiotic and translation studies: An epistemological interplay. *Syn-Thèses*, (14), 206-223.

Kuleli, M. (2018). Çeviri Göstergebilimi Yaklaşımının Bir Öykünün Çeviri Değerlendirmesine Uygulanması. *Turkish Studies Language / Literature*, *13*(28), 597-638.

Kuleli, M. (2023). Translation of Reduplications and Onomatopoeic Formations: Translation Techniques Revisited Through Systematics of Designification. *International Journal of Language Academy*, *11*(5), 116- 132. https://dx.doi.org/10.29228/ijla.72464

Kumlu, D. (2020). Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviribilim Çerçevesinde Retrospektif ve Prospektif Sahneler: Geçmişten Günümüze Eşdeğerlik Kavramının Evrimi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD).* Çeviribilim Özel Sayısı, 113-129.

Külekçi, C. (2013). Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, *8*(7), 307-321.

Leech, G. N. (1966). *English in advertising, a linguistic study of advertising in Great Britain*. Longman.

Morse, J. M. (2016). *Mixed method design: Principles and procedures.* Routledge.

Mohammad, S. A. (2024). The use of Modern Standard Arabic and colloquial Arabic in translation tasks: a new perspective. *Cogent Arts & Humanities*, *11*(1).

Naudé, J. (2010). Religious Translation. *Handbook of Translation Studies*. Y. Gambier, L. Doorslaer (ed.), 1, 285-293.

Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden: E. J. Brill.

Öztürk Kasar, S. & Tuna, D. (2017). "Shakespeare in Three Languages: Reading and Analyzing Sonnet 130 and Its Translations in Light of Semiotics". International Journal of Languages' Education and Teaching, *5*(1), 170- 181. https://dx.doi.org/10.18298/ijlet.1723

Öztürk Kasar, S. (2020). "Dela désignification en traduction littéraire : Les Gens d'en face de Georges Simenon dans le contexte turc du point de vue de la sémiotique de la traduction". *Parallèles, 32*(1), 154- 175. https://doi.org/10.17462/para.2020.01.09

Öztürk Kasar, S. (2021). "Çevirmek, anlamı eğip bükme sanatı mıdır?" Söylem, anlam ve çeviri üzerine disiplinlerarası tartışmalar. D. Tuna ve M. Kuleli. (Ed), 19-44. Anı yayıncılık.

Prickett, S. (1993). The Changing of the Host: Translation and Linguistic History. *Translation Religious* D. Jasper. (Ed).

Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları.

Robinson, D. (2000). Sacred Texts. *In The Oxford Guide to Literature in English Translation*. Peter France (ed). 103-107.

Saussure, F. (1967). *Cours de linguistique générale*, Payot.

Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, *5*(4), 465-478.

Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences.* Teachers college press.

Siever, H. (2010). *Übersetzen und Interpretation. Die Herausbildung der Übersetzungswissenschaft als eigenstaendige Disziplin in deutschen Sprachraum von 1960 bis 2000.* (Leipziger Studien zur angewandten Linguistik und Translatologie Nr. 8).

Silverman, D. (2016). Qualitative research. Sage.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information, 22*(2), 63-75.

et-Taberî, E. C. (1119). *Târihu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk,* Thk: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, II, 261

Tarama sözlüğü I-VIII (2009). Türk Dili Kurumu Yayınları.

Torop, P. (2008). Translation and semiotics. *Σημειωτική-Sign Systems Studies*, *36* (2), 253-258.

Tosun, M. (2013). *Çeviri eleştirisi kuramı*. Aylak Adam.

Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: Bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 117-140.

Yaşaroğlu, K. (2016). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hutbe Hizmetlerine Genel Bir Bakış. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 93-107.

Yavi, F. (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe Dinî Terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8* (3), 1402-1436.

Yelle, R. A. (2012). *Semiotics of religion: Signs of the sacred in history*. Bloomsbury Publishing.

Wendland, E. (2008). *Contextual Frames of Reference in Translation: A Coursebook for Bible Translators and Teachers*. St Jerome Publishing.

Wilt, T. (2003). *Bible Translation*. Frames of reference. St Jerome Publishing.

Zwicky, A. M. (1974). "Hey, whatsyourname!" In Michael W. La Galy, Robert A. Fox, and Anthony Bruck (eds), *Papers from the tenth regional meeting, Chicago Linguistic Society, 19*(21), 788-801.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Translation criticism has historically emerged from discussions surrounding the translation of religious texts. From the reflections of Hieronymus on fidelity and meaning transfer to Martin Luther's emphasis on accessibility and Eugene Nida's concept of dynamic equivalence, religious translation has remained a central field in the development of translation theory. Sacred texts and religious discourse involve not only linguistic structures but also theological, cultural, and ideological dimensions. Consequently, the translation of religious texts requires a careful balance between preserving the sacred message and ensuring comprehensibility for the target audience.

Within this broader context, the present study focuses on the Arabic translations of Friday sermons (*hutbes*) published by the Presidency of Religious Affairs (*Diyanet İşleri Başkanlığı*) in Türkiye. Friday sermons constitute a distinctive form of religious discourse situated between sacred scripture and interpretive religious communication. Although they incorporate Qur'anic verses and hadiths, they also contain explanatory, moral, rhetorical, and culturally embedded elements designed to address contemporary social and religious issues. This hybrid nature makes sermon translation particularly suitable for investigating how religious meaning is transferred across languages and cultures.

The study seeks to answer the following research question: How are the semiotic indicators embedded in Turkish Friday sermons transformed during their translation into Arabic? More specifically, the study examines the extent to which semantic, cultural, and theological meanings are preserved, modified, or lost in the translation process. By focusing on meaning transformation, the research aims to contribute to both translation studies and religious translation criticism, highlighting the challenges involved in reproducing religious discourse for different linguistic communities.

Methodology

This study adopts a qualitative research design based on comparative textual analysis. The corpus consists of Turkish Friday sermons published weekly by the Presidency of Religious Affairs and their officially published Arabic translations. These texts were selected because they represent institutional religious discourse addressed to a broad audience and because they contain multiple layers of meaning, including scriptural references, metaphorical expressions, cultural concepts, and rhetorical structures.

The analysis is conducted within the theoretical framework of "meaning transformation in translation" developed by Öztürk Kasar (Öztürk Kasar, 2009; 2020). This model provides a systematic classification of the transformations that may occur during the translation process. According to the framework, meaning transformation can manifest itself through various categories such as overinterpretation, meaning shifting, distortion, blurring, fragmentation, manipulation, meaning loss, or the complete elimination of semiotic signs.

The analytical procedure involved identifying semiotic indicators in the Turkish source texts and comparing them with their Arabic counterparts. Particular attention was paid to expressions carrying theological significance, metaphorical language, cultural references, and emotionally charged concepts. Each translation segment was then examined to determine whether the original meaning was preserved or transformed and, if transformed, to classify the type of transformation according to Öztürk Kasar's typology.

This approach allows the study not only to identify instances of semantic change but also to explore the underlying reasons for such transformations, including linguistic constraints, cultural adaptation, and theological considerations.

Findings

The findings indicate that the Arabic translations of Friday sermons generally exhibit a strong orientation toward fidelity to the source text. This tendency is especially evident in the translation of Qur'anic verses, hadith references, and doctrinally significant expressions. In these cases, translators appear to prioritize semantic precision and theological accuracy, reflecting the traditional emphasis on fidelity that has characterized religious translation throughout history.

Despite this overall commitment to accuracy, the analysis reveals that various forms of meaning transformation occur during the transfer of semiotic indicators from Turkish into Arabic. These transformations do not necessarily

result from translation errors; rather, they often emerge from attempts to adapt the message to the linguistic, cultural, and communicative expectations of the target audience.

One recurring pattern is meaning shifting. For example, the Turkish expression *"sevincine mutlu olmak"* ("to be happy for someone's joy") is translated into Arabic as an expression meaning "to share someone's joy." While the positive interpersonal dimension is maintained, the focus shifts from an internal emotional response to an externally manifested social action. This modification represents a subtle semantic displacement that affects the semiotic orientation of the original expression.

Another significant finding concerns cases of overinterpretation. The metaphorical expression *"cânın cânâna emanet edilmesi"*, which carries strong emotional and spiritual connotations in Turkish, is translated through a more explicit explanatory structure in Arabic. As a result, an implicitly conveyed emotional meaning becomes a direct theological statement. Although the translation remains contextually appropriate, it expands the interpretive scope of the source text and therefore constitutes a case of overinterpretation.

The analysis also demonstrates that abstract and metaphorical expressions frequently undergo transformation into more concrete formulations in Arabic. Expressions such as *"Kur'an'ın hayata yansıması"* ("the reflection of the Qur'an in life") and *"imanın pratiğe dönüşmesi"* ("faith becoming practice") are often rendered through action-oriented verbal constructions emphasizing implementation and behavior. While these choices enhance clarity and communicative effectiveness, they simultaneously alter the semiotic character of the original expressions by shifting them from an abstract conceptual domain toward a pragmatic and instructional one.

Furthermore, certain examples reveal instances of meaning loss. The omission of expressions such as *"iman kardeşliği"*("brotherhood of faith") results in the disappearance of a culturally and theologically significant sign. Such omissions reduce the symbolic and communal dimensions of the message and weaken its religious resonance. In addition, structural changes observed in some translations alter the narrative hierarchy and symbolic relationships between actions and actors, leading to cases of incomplete interpretation.

Overall, the findings demonstrate that sermon translation involves continuous negotiation between fidelity, clarity, and cultural adaptation. Even when translators strive to preserve the original meaning, the process of reproducing religious discourse inevitably generates varying degrees of semantic transformation.

Conclusions

The study concludes that the translation of Friday sermons constitutes a complex semiotic activity extending beyond the transfer of lexical meaning. Religious discourse contains multiple layers of significance, including doctrinal, cultural, emotional, and symbolic dimensions. Consequently, translators must simultaneously manage linguistic accuracy, theological sensitivity, and communicative effectiveness.

The findings show that official sermon translations generally succeed in preserving core religious meanings and maintaining doctrinal consistency. However, the analysis also demonstrates that meaning transformations frequently emerge in metaphorical, culturally embedded, and emotionally nuanced expressions. These transformations may alter the interpretive framework of the target text, even when the overall message remains intact.

The study further suggests that preserving the semiotic richness of religious discourse requires awareness not only of linguistic equivalence but also of the symbolic and cultural functions of religious signs. Failure to account for these dimensions may result in the reduction of spiritual depth, emotional impact, or theological nuance. Therefore, religious translation should be viewed as an interpretive act that involves continuous negotiation between source-text fidelity and target-culture comprehensibility.

Originality and Value

The originality of this study lies in its examination of Arabic translations of Turkish Friday sermons through the lens of Öztürk Kasar's theory of meaning transformation. While previous research on religious translation has largely focused on sacred texts such as the Qur'an and the Bible, relatively few studies have analyzed contemporary institutional religious discourse and its translation.

By investigating Friday sermons as a distinct genre situated between sacred scripture and explanatory religious communication, the study expands the scope of religious translation criticism. Furthermore, the application of a semiotic model to sermon translation provides a systematic framework for identifying and categorizing meaning transformations that might otherwise remain unnoticed.

The findings contribute to translation studies by demonstrating how religious meaning evolves during intercultural transfer and by highlighting the importance of semiotic awareness in religious translation practice. In addition, the study offers practical insights for translators, religious institutions, and scholars interested in the relationship between language, religion, and meaning construction. Through its focus on contemporary Turkish–Arabic religious translation, the research contributes to a deeper understanding of the interpretive challenges and possibilities that define the field of religious discourse translation.

YAZARLARIN BEYANI / DECLARATION OF THE AUTHORS

Katkı Oranı Beyanı	☒ Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır. ☐ Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. ☐ Çalışmaya birinci yazar %XX oranında, ikinci yazar %XX oranında, üçüncü yazar %XX oranında katkı sağlamıştır.
Declaration of Contribution Rate	☒ The author contributes the study on his/her own ☐ The authors have equal contributions. ☐ The first author contributes XX%, the second author contributes XX%, the third author contributes XX%.
Çatışma Beyanı	☒ Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir. ☐ Yazarlar, çalışmadan XXX (firması, kurumu, kişisinin) etkilenebileceğini ve ortaya çıkacak çıkar çatışması durumunu yönetmek için onaylanmış bir planının olduğunu beyan etmektedir.
Declaration of Conflict	☒ There is no potential conflict of interest in the study. ☐ Authors declare that XXX (firm, institution, person) may be affected from the study and in case of a conflict of interest they have a confirmed plan in order to administer the case.
Yayın Etiği Beyanı	☒ Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz. ☒ Bu çalışma, etik kurul belgesi gerektiren bir çalışma değildir. ☐ Bu çalışma için _____ Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan __/__/____ tarih ve _____ sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.
Declaration of Publication Ethics	☒ We hereby declare that the study has not unethical issues and that research and publication ethics have been observed carefully. ☒ This study does not require ethics committee approval. ☐ Ethical approval for this study was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of _____ University with decision number _____ dated __/__/___.
Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı	☐ Bu çalışmanın hiçbir aşamasında üretken yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır. ☒ Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yazar(lar), [Çalışmayı Desteklemek ve Kolaylık Sağlaması] amacıyla [Yapay Zeka ve Makine Çevirisi/ChatGPT ve Deepl] kullanmıştır. Bu araç/hizmeti kullandıktan sonra, yazar(lar) içeriği gerektiği şekilde gözden geçirip düzenlemiş ve yayınlanan makalenin içeriği konusunda tüm sorumluluğu üstlenmiştir.
Declaration of Generative AI Use	☐ No generative artificial intelligence tools were used at any stage of this study. ☒ During the preparation of this study the author(s) used [Artificial Intelligence and Machine Translation/ ChatGPT ve Deepl] in order to [To Support the Work and Provide Convenience]. After using this tool/service, the author(s) reviewed and edited the content as needed and take(s) full responsibility for the content of the published article.
Destek ve Teşekkür Beyanı	☒ Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan mali destek alınmamıştır. ☐ Bu çalışma, X Projesi (Proje No: XXXXX) tarafından desteklenmektedir. ☐ Diğer (Belirtiniz) …….
Declaration of Support and Acknowledgments	☒ No financial support is taken from any institution or organization. ☐ The study is supported by X Project (Project No: XXXXX). ☐ Others (Specify) …….